

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ
ITMS: 26130130095

Číslo zmluvy: OPV/27/2013

KĽÚČOVÉ PROBLÉMY DETÍ Z MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKÝCH KOMUNITÍ V KAŽDODENNEJ REALITE MATERSKÝCH ŠKÔL

Praktické prepojenie dvoch odborných aktivít realizovaných v národnom projekte

Inkluzívny model vzdelávania na predprimárnom stupni školskej sústavy

Autor príspevku:

PaedDr. Eva Sobinkovičová

odborný garant projektových aktivít NP MRK II

RP MPC Prešov

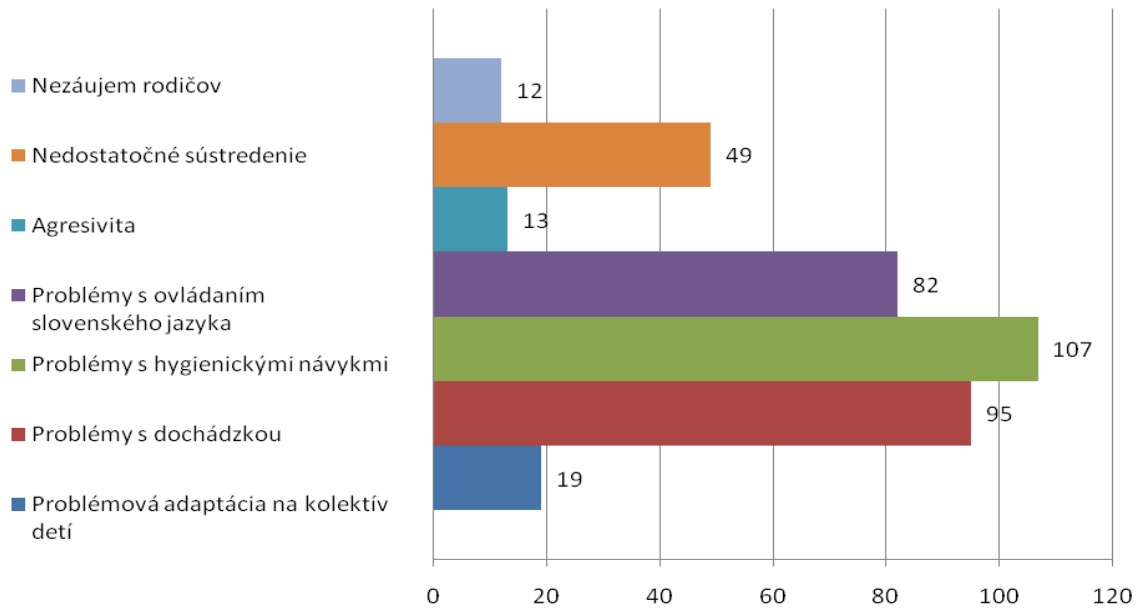
Kúpeľná 3, Prešov

eva.sobinkovicova@mpc-edu.sk

Strategickým cieľom národného projektu ***Inkluzívny model vzdelávania na predprimárnom stupni školskej sústavy*** (ďalej NP MRK II), spolufinancovaného zo zdrojov Európskej únie, je ***prostredníctvom vzdelávania pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov zlepšiť vzdelanostnú úroveň detí pochádzajúcich z marginalizovaných rómskych komunití (ďalej MRK) a tým nadobudnúť potrebné kompetencie pre ich vstup na primárny stupeň vzdelávania.*** V rámci NP MRK II sa realizuje množstvo aktivít, ktoré podporujú 110 materských škôl v inkluzívnom vzdelávaní a v začleňovaní detí z MRK do edukačného procesu od najútlejšieho veku. Súčasťou je aj vzdelávanie pedagogických zamestnancov materských škôl, ktorí sa podieľajú na edukácii detí z MRK. Absolvovanie inováčného vzdelávacieho programu im má pomôcť osvojiť si profesijné kompetencie potrebné na uspokojovanie a rozvoj špecifických potrieb detí z MRK. Preto pred samotnou tvorbou spomínaného vzdelávacieho programu experti NP MRK II pod vedením odborných garantov zrealizovali **analýzu vzdelávacích potrieb pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov**

v predprimárnom vzdelávaní detí z MRK (celý dokument tu: http://www.npmrk2.sk/sites/default/files/ANAL%C3%9DZA_1.1.pdf).

Súčasťou zisťovania údajov od pedagogických zamestnancov materských škôl bolo okrem iného **zistiť každodenné problémy v edukácii detí z MRK v materských školách**. Táto položka pri zisťovaní bola otvorená, tzn. že učiteľky samé vyšpecifikovali hlavné každodenné problémy, ktoré podľa nich sú: **hygienické návyky, dochádzka a ovládanie slovenského jazyka** (viď. nasledujúci graf, zdroj: Kolektív autorov, 2013a, str. 38).

Graf jasne zobrazuje, ktoré každodenné edukačné problémy učiteľky MŠ trápia. Experti tejto analýzy skonštatovali, že „*prevenciu zistených problémov by mohla podporiť tvorba školských vzdelávacích programov, ktoré by ponúkali riešenia na tieto problémy nielen na úrovni manažovania materskej školy a v individuálnom prístupe učiteľov, ale aj v skupinových terapiách pod vedením odborných zamestnancov*“ (Kolektív autorov, 2013a, str. 38).

Tu sa nám ukazuje priestor na reflektovanie tohto odporúčania a to práve v ďalšej aktivite NP MRK II pod názvom **Podpora inkluzívneho modelu vzdelávania pre potreby predprimárneho stupňa školskej sústavy**. V rámci tejto aktivity experti pod vedením odborných garantov zostavili **Model tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu** (celý dokument na <http://www.npmrk2.sk/sites/default/files/IMV.pdf>).

Model tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu vychádza z rešpektovania **princípov tvorby inkluzívneho kurikula na predprimárnom stupni školskej sústavy**. Pupala – Kaščák (Kolektív autorov, 2013b) uvádzajú nasledujúce princípy, ktoré sú

vzťažné k aktivite tvorby školského vzdelávacieho programu pre materské školy pracujúce s deťmi z MRK:

- vzdelávanie pre všetkých vo verejnom vzdelávacom sektore,
- univerzálne a rovnaké vzdelávacie ciele (na výstupe vzdelávania),
- diverzita a adaptabilita na úrovni presnej identifikácie a diferencovanosti vstupných podmienok a pokroku vo vzdelávaní,
- adaptácia procesu a postupu podmienkam lokálnej komunity a jej potrieb,
- presah školských aktivít na lokálne aktivity a ich integrácia do činnosti školy,
- intenzívny profesijný vývin podieľajúcich sa pedagogických zamestnancov.

Ďalším východiskom pri tvorbe Modelu inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu bol **návrh nového Štátneho vzdelávacieho programu (predprimárne vzdelávanie)** (2013) ako budúceho záväzného dokumentu pri vytváraní školských vzdelávacích programov v materských školách. „*Návrh nového štátneho vzdelávacieho programu pre predprimárne vzdelávanie je svojim koncipovaním otvorený myšlienke inklúzie a adresnosť pôsobenia ušitého na mieru cieľovej skupine necháva na nižšiu úroveň kuriklárneho plánovania – školský vzdelávací program*“ (Pupala – Kaščák, in. Kolektív autorov, 2013b). Túto adresnosť sleduje aj navrhovaná štruktúra školského vzdelávacieho programu, ktorý sa sústreďuje najmä na:

- vymedzenie zamerania školy a cieľov výchovy a vzdelávania v tejto škole,
- východiská plánovania a evalvácie pedagogickej práce,
- personálne zabezpečenie spolu s požiadavkami na profesijný rozvoj zamestnancov,
- materiálno-technické a priestorové podmienky zohľadňujúce potreby konkrétnych detských skupín.

Problémy s hygienickými návykmi detí z MRK

Domáce prostredie poväčšine neumožňuje deťom z MRK vôbec alebo dokonale zvládnuť hygienické návyky, preto sa materská škola musí zamerať na ich osvojenie a výchova k zdraviu a zdravému životnému štýlu by mala byť súčasťou školských vzdelávacích programov. Podľa Hricovej (2012) pedagóg zastáva dominantnú pozíciu pri formovaní, stabilizácii a interiorizácii zásad zdravého spôsobu života detí. Výchova k zdraviu však nemôže byť saturovaná náhodnými či krátkodobými aktivitami. Musí ísť o cieľavedomý a sústavný proces realizovaný na všetkých stupňoch pôsobenia: dieťa, rodina, komunita.

Aké sú hlavné predpoklady správnej výchovy k hygienickým návykom detí z MRK v materských školách:

1. jasne vymedzené zameranie školy, cieľov výchovy a vzdelávania v tejto škole a následne konkretizácia cieľov v plánoch výchovno-vzdelávacej práce každej triedy.

Príklad vymedzenia cieľa výchovy a vzdelávania materskej školy podľa Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu (2013):

- v spolupráci s rodinou a jej mimoškolským pôsobením podieľať sa na skvalitňovaní hygieny, bezpečnosti a starostlivosti o zdravie dieťaťa,
- pravidelnými činnosťami stimulovať potrebu každodennej hygieny a starostlivosti o zdravie dieťaťa.

2. jednota pôsobenia materskej školy a rodiny – tu sa predpokladá posilniť spoluprácu s rodinou individuálnymi formami alebo spoločnými aktivitami,
3. jednota pôsobenia všetkých pedagogických zamestnancov i ostatných participantov na výchove a vzdelávaní týchto detí (komunitné centrá, terénni sociálni pracovníci a pod.),
4. primeranosť osvojovania si návykov podľa úrovne a veku dieťaťa,
5. individuálny prístup,
6. využívanie výchovného vplyvu odmeny, resp. pochvaly,
7. kontrola priebehu vykonávania a konečného výsledku požadovaných činností.

Návrh nového Štátneho vzdelávacieho programu pre materské školy (predprimárne vzdelávanie, 2013) obsahuje vzdelávaciu oblasť *Zdravie a pohyb*, ktorej súčasťou je vzdelávacia podoblasť *Hygiena a sebaobslužné činnosti*. Experti NP MRK II pri koncipovaní Modelu tvorby inkluzívne zameraného ŠkVP rozšírili práve túto vzdelávaciu podoblasť ako východisko plánovania a evalvácie pedagogickej práce pri nadobúdaní nových hygienických návykov detí ale aj ich rodín či komunity alebo pri eliminácii ich nežiaducich návykov.

Príklad rozšírenia a posilnenia vzdelávacej podoblasti Hygiena a sebaobslužné činnosti (vzdelávacia oblasť Zdravie a pohyb) podľa Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu (2013):

Zdôvodnenie rozšírenia vzdelávacej podoblasti: Deti z MRK majú najčastejší problém s hygienou. Ich domáce prostredie im poväčšine neumožňuje dokonale zvládnuť tieto návyky a preto sa materská škola musí zamerať na osvojovanie základov hygienických návykov v spolupráci s rodinou a asistentom učiteľa. Plnenie tejto vzdelávacej podoblasti

umožní deťom zoznamovať sa a prakticky používať priestory materskej školy určené na hygienu a hygienické prostriedky. Prostredníctvom zmysluplných cieľavedomých činností, dennodenných aktivít a pravidelnými činnosťami sa deti naučia uplatňovať hygienické zásady v spolupráci s rodinou aj prostredníctvom osvetového programu. Konkretizácia týchto základných potrieb dieťaťa mu umožní dostatočne aplikovať osvojené hygienické návyky aj v zmenených podmienkach.

Rozšírenie obsahových štandardov: Učiteľka vytvára vhodné podmienky pre správne používanie toalety a osvojenie pravidiel jej používania. Pri každodenných činnostiach sú deti vedené učiteľkou k pravidelnému umývaniu rúk. Zaradovaním dramatizácií, využívaním reálnych situácií učiteľka nabáda deti k správne používaniu hygienických vreckoviek a k pochopeniu významu a dôležitosti ich používania. Námetovými a situačnými hrami, dodržiavaním estetického vzhľadu detí počas celého dňa motivuje deti k dennému česaniu sa. Učiteľka poskytuje základné informácie o význame hygieny celého tela. Vhodnými spôsobmi formuje postoje detí k hygiene a zdraviu. Učiteľka vhodne vysvetľuje pravidlá dodržiavania čistoty a hygieny pri prevencii pedikulózy, žltacky. Vede deti k správnym hygienickým postupom pri kašľaní, kýchaní.

Stratégie: dodržiavanie denného poriadku, priama pomoc asistenta učiteľa, osvetový program pre rodičov, priama spolupráca s rodinou, besedy s rodičmi a pracovníkmi regionálnych úradov verejného zdravotníctva, situačné hry, hranie rolí, zážitkové učenie využívanie edukačných programov (Veselé zúbky), tvorba vlastných školských/triednych projektov, spolupráca s terénnym sociálnym pracovníkom, tvorba pravidiel triedy, námetové hry: Na čistotné deti, Čo bábika potrebuje aby bola pekná, čistá?, dramatizácie, námetové hry: Na domácnosť, Na rodinu, Na kaderníctvo, a iné.

Vychádzajúc zo zamerania školy, cieľov výchovy a vzdelávania tejto školy je povinnosťou materskej školy zabezpečiť materiálno-technické a priestorové podmienky. Pokiaľ materská škola vymedzí svoje zameranie v kontexte získavania a zlepšovania hygienických návykov detí z MRK a ich okolia, vyplýva pre ňu povinnosť zabezpečiť funkčnú kúpeľňu so sprchou a WC (toaleta), ktoré musia byť proporčne prispôsobené deťom. Materská škola musí ďalej zabezpečiť dostatok hygienických potrieb pre deti z MRK – uteráky, pasty, kefky, hrebene, mydlá, toaletný papier, hygienické vreckovky, atď., ktoré nie je rodina schopná/ochotná zabezpečiť z vlastných prostriedkov. Odporúčame, aby materská škola disponovala aj prostriedkami na odstránenie a elimináciu pedikulózy a náhradným oblečením pre deti

z MRK. Pri osvojovaní si hygienických návykov u detí je potrebná spolupráca s rodinou, ktorá bude zameraná na podporu dodržiavania hygieny aj v rodine. Tu sa ukazuje pre materskú školu široký priestor k pozitívnej zmene hygienických návykov v rodine (podľa Kolektív autorov, 2013b).

Problémy s dochádzkou detí z MRK do materskej školy

Ako druhú problémovú oblasť v edukácii detí z MRK označili pedagogickí zamestnanci pri zisťovaní ich vzdelávacích potrieb dochádzku detí z MRK do materskej školy. Faktory absencií dieťaťa v materskej škole môžu byť viaceré:

- sociálne a školské: vzdialenosť materskej školy od bydliska, nevyhovujúce životné podmienky dieťaťa, odmietnutie dieťaťa materskou školou, napr. z dôvodu preplnenia tried, problémy so zápisom dieťaťa, zlé predchádzajúce skúsenosti s materskou školou, odmietanie rómskej kultúry v materskej škole a pod.
- kultúrne: nedôvera ku škole ako k inštitúcii, nedôležitosť vzdelávania dieťaťa pre rómskych rodičov, nedostatok zmyslu pre povinnosť a zodpovednosť a pod. (Baďuríková a kol., 2006).

Učiteľ musí sústavne a dlhodobo presvedčať rodičov o výhodách dochádzky dieťaťa do materskej školy napríklad osobným pozývaním rodičov na deň otvorených dverí alebo na návštevy v materskej škole, vysvetľovaním pravidiel spolužitia detí v materskej škole, rozhovormi o prospešnosti edukačných činností v rozvoji osobnosti dieťaťa aj poukazovaním na pokroky dieťaťa, informovaním rodičov o sociálnych výhodách, napr. pri stravovaní, zabezpečovaní pomôcok, o možnosti odpustenia poplatku za materskú školu, zapájaním rodičov do slávností, športových a kultúrnych akcií, projektov školy a regiónu, poskytovaním poradenstva o výchove a vzdelávaní dieťaťa podľa záujmu rodičov a potrieb dieťaťa a iné.

Pokiaľ pri tvorbe inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu materská škola naformuluje práve potrebu zlepšenia dochádzky detí z MRK, je potrebné túto potrebu konkretizovať aj v zameraní a následne v cieľoch výchovy a vzdelávania materskej školy.

Príklad vymedzenia cieľa výchovy a vzdelávania materskej školy podľa Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu (2013):

- vhodnou motiváciou rodičov zabezpečiť pravidelnú dochádzku detí do materskej školy,- pravidelnými návštevami učiteľa a asistenta učiteľa v rodine dosiahnuť pozitívny vzťah

k materskej škole.

Autori Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho pri koncipovaní východísk plánovania a evalvácie pedagogickej práce vychádzali opäť z návrhu nového Štátneho vzdelávacieho programu pre materské školy (2013) a to konkrétne zo vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť a jej podoblasti Režim dňa.

Príklad rozšírenia a posilnenia vzdelávacej podoblasti Režim dňa (vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť) podľa Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu (2013):

Zdôvodnenie rozšírenia vzdelávacej podoblasti: Materská škola sa často stretáva s nedostatočnou dochádzkou detí a to hlavne z dôvodu negatívneho vplyvu rodiny, ktorá neprejavuje o vzdelávanie svojich detí dostatočný záujem. Preto je potrebné podnecovať záujem o materskú školu u detí aj ich rodičov, stimulovať túto potrebu pozitívnym vzťahom materskej školy k deťom a ich rodičom. Podporovaním zapojenia rodičov do života triedy a spoločných príprav osláv, sviatkov, zvykov a tradícií motivujeme rodičov k pravidelnej dochádzke detí do materskej školy, ďalšou motiváciou je využívanie miestnosti pre rodičov a deti v spojení so školskou knižnicou.

Rozšírenie obsahových štandardov: Učiteľka na základe praktických činností v dennom poriadku poukazuje na význam a rozdiely v jednotlivých časových úsekoch. Učiteľka v spolupráci s asistentom učiteľa vytvára kvalitné a podnecujúce materiálne a emocionálne prostredie, posilňujúce pozitívny vzťah k materskej škole s ponukou rozvíjajúcich činností organizovaných s rodičmi z MRK. Prostredníctvom efektívnej motivácie, uznávaním individuality každého aktivizuje deti ku každodennej pravidelnej dochádzke do materskej školy.

Stratégie: pravidelné tvorivé prispôsobovanie prostredia MŠ/triedy deťom z MRK, upevňovanie interakcií a vzťahov v škole, v triede a medzi školou a rodinou, označovanie denného režimu vhodnými symbolmi – obrázkami Kalendár činností, zabezpečenie dostupnosti denného režimu aj pre rodičov z MRK v rómskom aj v slovenskom jazyku, návštevy v rodinách spolu s asistentom učiteľa, osvetová činnosť, denná dostupnosť všetkých priestorov MŠ, všetkých centier aktivít vytvorených v triede, ako aj blízkeho okolia MŠ rodičom, miestnosť pre rodičov a deti, a iné.

Pre materiálno-technické a priestorové zabezpečenie experti odporúčali dobrú spoluprácu s rodinou. Ako jedna z efektívnych foriem spolupráce sa javí aj využívanie miestnosti pre

rodičov. Ak má škola nevyužitý priestor, tie môžu slúžiť k jej založeniu. Tento priestor otvára ďalšie možnosti účasti rodín a komunity na živote školy. Miestnosť pre rodičov musíme rodičov „naučiť“ navštevovať, opakovane ich pozývať na stretnutia v nich. Súčasťou môže byť aj požičiavanie kníh a pomôcok do domáceho prostredia za účelom kompenzácie nepodnetného prostredia, podpory učenia sa detí i rodičov v domácom prostredí, stimulovania vzťahu k veciam a posilnenia emocionálneho vzťahu so školou (podľa Kolektív autorov, 2013b).

Problémy s ovládaním slovenského (vyučovacieho) jazyka

V materskej škole sa môžeme stretnúť s deťmi na rôznej úrovni ovládania vyučovacieho jazyka (bilingválne deti, ďalej tie, ktoré hovoria len po rómsky a tie, ktoré rómsky jazyk neovládajú). Ak ide o bilingválne dieťa, treba rešpektovať a oceňovať materinský jazyk dieťaťa a nie ho potláčať. Bilingválne prostredie triedy pomáha vytvárať asistent učiteľa, ktorý by v rómskom jazyku komunity mal komunikovať, často je táto požiadavka nutnosťou (Baďuríková a kol., 2006). Dieťa, ktoré si osvojilo vyučovací jazyk základnej školy pred nástupom do nej, má menej problémov počas jeho zaškoľovania.

Pri potrebe preklenutia jazykovej bariéry a pri potrebe osvojovania si štátneho jazyka je potrebné opäť naformulovať ciele výchovy a vzdelávania materskej školy vo svojom Školskom vzdelávacom programe.

Príklad vymedzenia cieľa výchovy a vzdelávania materskej školy podľa Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu (2013):

- dennodenne vytvárať príležitosti na osvojovanie si štátneho jazyka bez potláčania kultúrnej identity dieťaťa,
- pravidelnými návštevami logopéda eliminovať v čo najväčšej možnej miere nedostatky v rečovom vývine dieťaťa z MRK.

Pri plnení týchto cieľov sa podľa expertov ponúka možnosť rozšírenia a posilnenia vzdelávacej oblasti Jazyk a komunikácia, resp. jej podoblasti Komunikačné konvencie.

Príklad rozšírenia a posilnenia vzdelávacej podoblasti Komunikačné konvencie (vzdelávacia oblasť Jazyk a komunikácia) podľa Modelu tvorby inkluzívne zameraného školského vzdelávacieho programu (2013):

Zdôvodnenie rozšírenia vzdelávacej podoblasti: Do materskej školy chodia deti z MRK,

ktoré neovládajú komunikáciu v štátnom jazyku. Ovládanie štátneho jazyka je dôležité pre zvládnutie ďalšieho formálneho vzdelávania detí. Asistenti učiteľov sú nápomocní učiteľkám pri prekonávaní jazykovej bariéry a osvojovaní si štátneho jazyka hravou, nenásilnou formou integrovane v rámci obsahu výchovy a vzdelávania ako aj v rámci všetkých časových úsekov počas dňa v materskej škole. Reč je spojená čo najviac s činnosťou dieťaťa - dieťa pomenúva veci v materinskom jazyku a následne v štátnom jazyku. Plnením tejto vzdelávacej podoblasti nepotláčame kultúrnu identitu detí a rodiny, bilingválnosť využívame pri prezentácii detí na verejnosti.

Rozšírenie obsahových štandardov: Učiteľ vytvára prostredníctvom spontánnych hier a riadených činností možnosti verbálneho kontaktu medzi deťmi a detí s dospelými. V prirodzených situáciách akceptuje používanie rómskeho jazyka a tým podporuje kultúrnu identifikáciu rómskej komunity. Príležitostnými aktivitami učiteľ podporuje komunikáciu v rodinách v štátnom jazyku. Učiteľ dbá na dodržiavanie postupnosti osvojovania štátneho jazyka (objekt – obraz -slovo/pojem).

Stratégie: využívanie literárnych textov a piesní v rómskom a štátnom jazyku, bilingválne pôsobenie rómskeho asistenta učiteľa, využívanie metodických príručiek, napr. D. Kopasová: Stimulačný program vývinu reči, námetové, dramatické hry, slávnosti na úrovni tried, školy, osvetový program pre rodičov a iné.

Ďalej uvádzame opäť návrh zabezpečenia materiálno-technických a priestorových podmienok pre uvedenú problematiku: Prvá fáza poznávania štátneho jazyka je počúvanie. Učiteľka by mala zopakovať slovo alebo jazykovú štruktúru niekoľkokrát a až potom žiadať zopakovanie slova. Opakovania pomáhajú upevňovať slovnú zásobu. Musia sa realizovať zábavnou formou s využitím konkrétnych predmetov a objektov, ktoré sa v triede nachádzajú. Preto prostredie triedy nemá byť len estetické, ale aj dieťa provokujúce ku hovoreniu a komunikácii. Na preklopenie jazykovej bariéry učiteľka môže použiť pre dieťa zaujímavé hračky či iné prostriedky, ktoré môžu pomôcť k ochote komunikovať s okolím. Napr. knihy, obrázky, maľušky, digitálne technológie, CD s detskými piesňami a rozprávkami v rómskom jazyku, atď. Rómsky hovoriaci asistent učiteľa by mal na preklopenie jazykovej bariéry používať čítanie rómskych rozprávok, príbehov, atď. (podľa Kolektív autorov, 2013b).

Podľa ostatných zistení Analýzy vzdelávacích potrieb pedagogických zamestnancov (Kolektív autorov, 2013a) sa učiteľky materských škôl nesťažujú na to, že pracujú s deťmi z MRK, tzn.

že za prekážku v ich práci nepovažujú etnicitu detí, ale vplyv prostredia, v ktorom žijú. To ich znevýhodňuje vo viacerých oblastiach. Potenciál materskej školy je v tomto prípade obrovský a odráža sa hlavne v kompenzačnej funkcii, kedy materská škola koriguje vývinové odchýlky detí z MRK a dopĺňa či často nahrádza málo podnetné rodinné prostredie.

„Rómske deti sú živé, hravé, spontánne, ale sú aj poslušné, pozorné a dokážu sa podeliť. Vedia ukázať a povedať, ako majú učiteľku radi. Sú úplne iné a možno preto sú úžasné, prítulné a vďačné. Potrebujú veľa lásky, cítiť bezpečie a istotu, sú i bojzlivé. Vyžadujú viac pozornosti, individuálneho prístupu, trpezlivosti a pochopenia. Pedagogické práca s nimi je veľmi náročná, ale na druhej strane zaujímavá, lebo vplyvom zodpovedného pedagogického pôsobenia sa dostavia výsledky, pozorovateľné pokroky v ich rozvoji, i keď vedomosti a slovnú zásobu nemajú bohaté...“ niektoré výpovede učiteliek pri zisťovaní každodenných problémov v edukácii detí z MRK (Kolektív autorov, 2013a).

Použité bibliografické zdroje:

1. BAĎURÍKOVÁ, Z. A KOL. 2006. *Metodické námety pre učiteľov a asistentov učiteľov v materských školách. 1. časť.* Prešov: Rokus, 2006. ISBN 80-89055-57-5.
2. HRICOVÁ, A., 2012. *Výchova k zdraviu žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia – osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe.* Bratislava: MPC, 2012.
3. KOLEKTÍV AUTOROV, 2013a. *Analýza vzdelávacích potrieb pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov v predprimárnom vzdelávaní detí z marginalizovaných rómskych komunit.* Prešov: MPC, 2013.

Dostupné na http://www.npmrk2.sk/sites/default/files/ANAL%C3%9DZA_1.1.pdf.

4. KOLEKTÍV AUTOROV, 2013b. *Podpora inkluzívneho modelu vzdelávania pre potreby predprimárneho stupňa školskej sústavy.* Prešov: MPC, 2013. ISBN 978-80-8052-557-6.

Dostupné na http://www.npmrk2.sk/sites/default/files/ANAL%C3%9DZA_1.1.pdf.